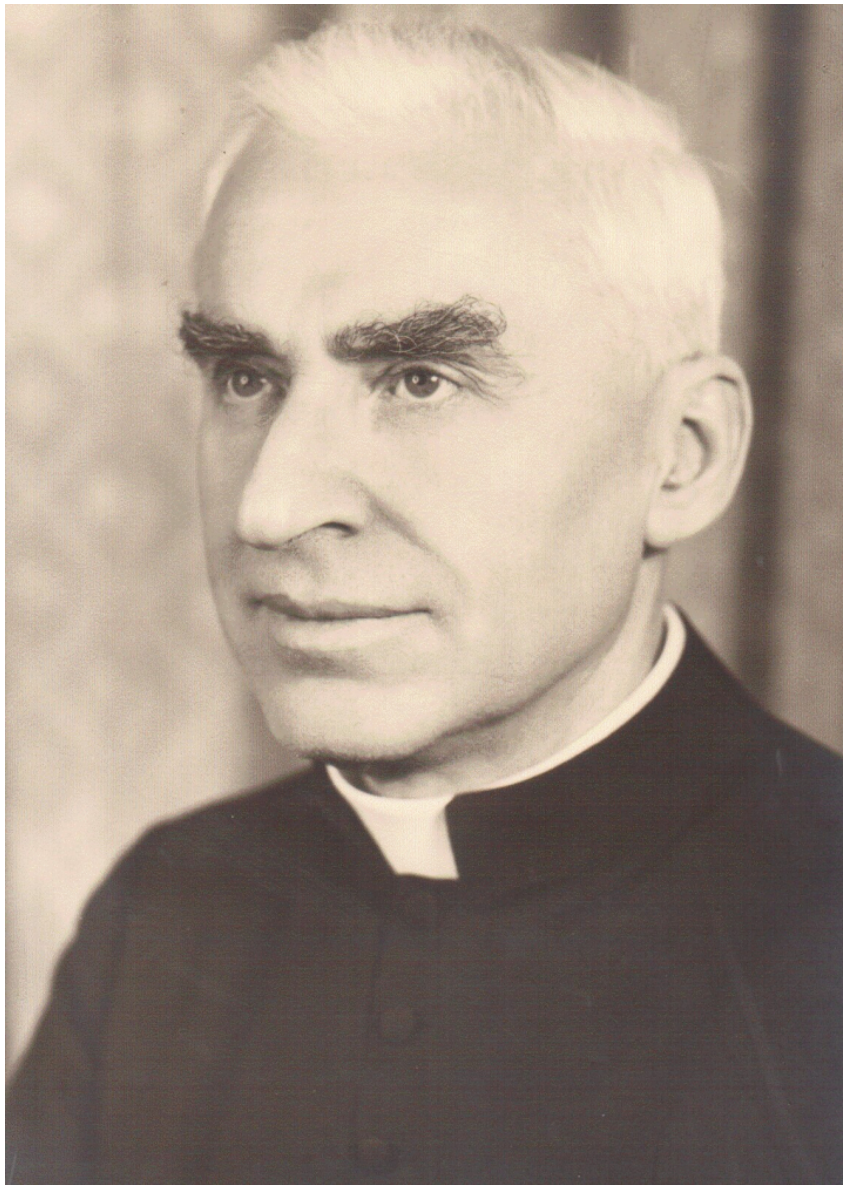

Mindszenty József alakja és ügye Zágón József Kada Lajosnak írt leveleiben (1962–1971) – I. RÉSZ ^[1]

Zágón József 1962–1971 közötti levelezése a Szentszék diplomáciai szolgálatában álló Kada Lajossal értékes forrás Mindszenty József bíboros életéről. Jelen cikkünkben ebből az anyagból közlünk levélrészleteket – terjedelmi okok miatt két részletben –, amelyek megvilágítják Zágón viszonyát Mindszenty személyéhez és annak ügyéhez.

Bevezetés

Zágón József győri kanonok, irodaigazgató 1949. január 6-án Mindszenty bíboros tudtával és jóváhagyásával távozott Magyarországról.^[1] Mindszenty József bíboros 1971. szeptember 28-án Zágón közreműködésével hagyta el a budapesti amerikai nagykövetséget, majd Bécsen keresztül Rómába távozott.^[2] Zágont VI. Pál pápa kérte arra, hogy segítsen a bíborost meggyőzni.^[3] Mindszenty később úgy nyilatkozott: azért volt bizalommal iránta, mert báró Apor Vilmos vértanú püspök irodaigazgatóját látta benne.^[4] Zágón József 1975. augusztus 12-én hunyt el Innsbruckban. A Vatikán területéhez tartozó Santa Maria Maggiore–bazilika melletti kanonoki lakásából a Mindszenty–ügyre vonatkozó hivatali iratait az államtitkárság eljárásrendje szerint az Általános Ügyek Szekciójának első levéltárosa a Vatikán Állam Kormányosságának (Governatorato) ügyvédjével és egy irodai alkalmazottal (usciere) együtt elvitte.^[5] Az iratok egy részét átvizsgálás után visszaadták.^[6] Később kiderült, hogy Zágón bíborosra vonatkozó iratgyűjteményének egy részét nem találták meg, mert az olyan helyen volt, amiről talán már maga Zágón se tudott. A visszaadott és az előkerült iratokat közzétettük *Zágón-levéleskönyv* címmel.^[7] Eddig ez a legteljesebb iratgyűjtemény, amely tükrözi Zágón véleményét Mindszenty bíboros ügyéről és az abban neki jutott feladatról, mert az államtitkárság levéltárában maradt iratok kutatása csak idővel lesz lehetséges.

Zágón József

Forrás: Olaszországi Magyar Katolikus Misszió levéltára CD 26

A közzétett iratokon kívül is vannak levelei, megnyilatkozásai, amelyeket a bíborosról, illetve ügyéről írt. A legismertebbek és a legjelentősebbek a bíborossal 1971 nyarán Budapesten folytatott tárgyalásairól készített emlékeztetői,^[8] ezeken kívül a bíborosnak 1967-ben küldött levele, amelyet Cicognani bíboros államtitkár 1967. november 10-i leveléhez mellékelve továbbított Mindszentynek,^[9] aki november 20-án vette azt át.^[10] Zágón 1965. február 24-én a főlelkészeknek Münchenben tartott előadásában is beszélt Mindszenty bíborosról,^[11] e beszéd vázlatát a római Szent István Alapítvány levéltárában irathagyatéka őrzi.^[12] A bíborosról kiterjedt

levelezésében is található információk, amely közül most két kiemelten fontos levelezőpartnerével folytatott levelezéséről teszünk említést. Zágón József rendszeresen váltott levelet az Egyesült Államokban élő Mons. Szabó Jánossal (angolosan John S. Sabo), akivel az évek során barátságot kötött. [13] Mons. Szabó, kivételesen tarthatott a budapesti amerikai követségen tartózkodó bíborossal. [14] A kapcsolatukat bemutató kötetben Zágónnak is van egy levele, amelyet 1968. október 7-én írt Mons. Szabónak a bíboros emlékirataival kapcsolatban. [15] Zágón irathagyatékában pedig 1956–1965 közötti levelezésük maradt fenn. Ezekben a levelekben is cseréltek információkat a bíborosról, amelyeket már közzétettünk. [16] Ezen kívül az 1962–1971 közötti évekből a már említett *Zágón-levélsknyvb*ben is van Zágónnak egy levele, amelyet 1971. január 31-én írt Szabó Jánosnak. [17] Zágón másik fontos levelező partnere Kada Lajos volt. [18] Rómában ismerték meg egymást, amikor Kada még a Collegium Germanicum et Hungaricumban frissen felszentelt papként fejezte be tanulmányait, Zágón pedig apostoli vizitátorként 1950-ben Rómába költözött. Kada 1951-ben a Pápai Magyar Intézet lakója lett. Zágón ekkor kinevezte olaszországi főlelkésznek és ezzel a Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájában menekültügyi előadói is lett 1953 tavaszáig. [19] Zágón 1953-ban a Pápai Magyar Intézet vezetője (regens) lett, Kada pedig a titkára. Kada Lajos emellett dolgozott a Nemzetközi Karitáznál (Caritas Internationalis) és egyházbjogot tanult a Pápai Lateráni Egyetemen. 1955-ben elvégezte a Pápai Diplomáciai Akadémiát, 1957-től dolgozott a Szentsek diplomatájaként az államtitkárságon, majd 1959-ben Pakisztánba küldték. Kapcsolata Zágónnal nem szakadt meg, mert életre szóló barátságot kötöttek. [20]

Kada Lajos

Forrás: *A római Szent István Alapítvány 50 éve*. Róma, 2015. 81.

Zágón és Kada rendszeresen váltottak egymással levelet, amelyeket Kada gondosan összegyűjtött. [21] 1960. április 23. és 1971. szeptember 10. között Zágón 60 levelet, [22] egy levéltervezetet, valamint néhány emlékeztetőt és feljegyzést küldött neki. Kada Pakisztán után 1962-től Svédországban, 1964-től az NSZK-ban, 1971-től pedig Argentínában teljesített diplomáciai szolgálatot apostoli nunciaturákon. Zágón leveleiben sok más aktuális esemény és anyagi ügy mellett Mindszenty bíborosról és ügyéről is rendszeresen írt. E forrásközlésben ezeket az információkat tesszük közzé.

Mindszentyről és ügyéről 1962-ben és 1963-ban egy-egy levélben, 1964-ben öt levélben, 1965-ben egy, 1967-ben kettő, 1970-ben egy és 1971-ben négy levélben esik szó. [23] összesen tehát tizenötben. [24] Zágón a leveleket Rómából küldte, kettő kivételével (5. és 15. dokumentum), amelyeket az ausztriai Muttersből írt. [25] A megszólítás *Kedves Lajos!* vagy *Kedves Lajos Barátom!* Kezdetben aláírásként teljes nevét kiírta: *Zágón József*, mert 1963-ig magázták egymást. [26] A tegeződésre váltott leveleken az aláírás: *Z. Jóska*. A levelek többsége egyoldalas, a kétoldalas leveleket a dátum után zárójelbe tett recto-verso (rv) rövidítés jelzi. A szövegben található rövidítéseket szögletes zárójelben egészítettük ki, a helyesírási hibákat, gépelési elütéseket javítottuk, de olykor – külön jelezve – meghagytuk megőrizve Zágón stílusát. A dokumentumok közlésénél megőriztük a levelek formai sajátosságait, az aláhúzott szavakat pedig dőlt betűvel jeleztük. A híreket a jegyzetekben kommentáltuk, melyekben bemutatjuk a leirt események hátterét és az említett személyeket. A levelek fejlécén nyomon lehet követni Zágón beosztásait és lakhelyeit, amelyek a következők voltak:

- régensi fejléces levélpapíráján levelezett 1964 őszéig (*Mons. < Reggente del Pontificio Istituto Ecclesiastico Ungherese, vagy Mons. Giuseppe Zágón, Roma, Casella Postale 9087*),
- miután a Pápai Magyar Intézetből 1964 őszén kiköltözött, személyes levélpapírt használt (*Mons. Dr. Giuseppe Zágón, Via di Porta Angelica, 63 Roma*). [27]
- később hivatali fejléces levélpapírt (*Il Delegato per l'Emigrazione*), és a *Szent István Alapítvány* fejléces levélpapíráját. [28]
- amikor a Santa Maria Maggiore–bazilika kanonoki lakásába költözött, ottani címét feltüntető személyes fejléces levélpapíráját (*Mons. Giuseppe Zágón, Via Liberiana, 27 – 00188 Roma*). [29]
- végül dátum nélkül hivatali kartont [30] (*Mons. < [31]*)

A levelekben Mindszentyvel kapcsolatban rövid hírekről, információkról van szó, amelyekkel Zágón a bíboros ügyének fejleményeiről adott tájékoztatást. Az információcserre kölcsönös volt. [32] Zágón és Kada személyesen is találkoztak, amikor arra lehetőségük nyílt. [33] A levélgyűjteményben Kadának két válaszlevele van,

[34] a Zágón-leveleskönyvben pedig három olyan levele, amelyekben szót ejt Mindszentyről.[35]

Dokumentumok

Zágón–Magániratok VII.: Zágón–Kada levelezés

1.

Zágón–Kada 10: Róma, 1962. május 28.

[...].

Egy *bizalmas* hír: néhány hétig itt volt Rómában Kardos.[36] a római Magyar Akadémia volt igazgatója. Magyaryval[37] tárgyalt arról, hogyan lehetne megoldani Mindszenty külföldre hozatalát.[38] A kormány szeretné ezt a kérdést megoldani. Részleteket nem tudok, mert Magyary nem szólt eddig egy szót sem.[39] Azt se tudja, hogy én ennyit tudok az ügyről. De majd megtudom Balduccitól, ha komoly ügy lenne belőle.[40] [...].

2.

Zágón–Kada 12: Róma, 1963. március 13.

[...].

1. König kard. útja:[41] Az előzményeket Tóth. K. János vízumkérelmével kapcsolatban ismered.[42] Amikor a magyar zsinati delegáció itt járt,[43] Esty külön felkereste a kardinálist, s panaszkolta a vízum igénybe nem vétele által támadt kellemetlen helyzetet.[44] Úgy látszik, hogy König ekkor megígérte, hogy mégis menni fog, a vízumot igénybe veszi. Az első motívum, mely a kardinálist erre az útra ösztökélte, tehát a már rég meglevő vízum. Ehhez járult Hamvasnak élőszóbeli meghívása.[45] Erre hivatkozásul König – megkerülve az államtitkárságot – engedélyt kért a Szentatyától,[46] hogy Budapestre menjen, s ha lehet, az amerikai követségen lévő Mindszenty kardinálist is felkeresse.[47] A Szentatya megadta hozzájárulását, s az államtitkárság kész tények elé volt állítva. Lelkére kötötték azonban, hogy az utat *titulo privato*[48] teheti csak, nincs felhatalmazva a magyar Egyház sorsáról tárgyalásokat folytatni, s nincs utasítása Mindszentyvel kapcsolatban. Kifejtheti előtte saját gondolatait, de semmiféle kényszert, rábeszélést vagy parancsot nem közvetíthet.[49] Az újságokban megjelent hírek messze túllőttek a célon.[50] Az államtitkárságot bosszantotta az eljárás, mert belekaszált azokba az akciókba, melyeket a püspökök látogatása során elindított.[51] Minket s általában itteni magyarjainkat megdöbbentett a látogatás híre. Mert mit fog ő Budapesten tenni? Rendeznek majd neki fogadást, melyen ott lesz az egész békemozgalom, az állami egyháziügyi hivatal stb. Anélkül, hogy az Egyház részére valami eredményt elérhetne, csak propaganda lehetőséget ad a kommunistáknak, s rontja az otthoni ellenállás maradványait. Az akció teljesen Königtől indult ki, részben, hogy a vízum-ügy körül támadt konfúziókat eloszlassa, részben, hogy fontoskodjék. [...].

4. Otthonról újabb híreink nincsenek. Ennek egyik magyarázata az is lehet, hogy várnak, mit hoz König! Esty mondata így is értelmezhető. Viszont König diplomáciai képességeiről nem nagy a véleményem, s ha erre bázíroztak, újabb csalódásban lesz részük. Csak konfúzió ne jöjjön ki az egész ügyből.

[...].

6. A lemergi érsek sorsát nagyon vegyesen ítélik meg itt.[52] Mindszenty esetleges hasonló sorsa egyenesen botrányt váltana ki. Általában nagy a konfúzió. Hiányolják a határozott vonalvezetést, csupa improvizáció.

[...].

Éppen befejezés előtt állt e levél, amikor a következő távirat érkezett Bécsből: Et iter et tempus itineris adhuc incertum plene,[53] Paulai.[54] Kérdeztük ugyanis Paulait, mikor indult a kardinális Budapestre. Bár ne menne el!

3.

Zágón–Kada 15: Róma, 1964. február 18.

Tegnap levelem elküldése után kaptam az államtitkárságtól a csehekkel kötött állítólagos megállapodás cáfolatát.[55] Az egész egy része annak a hosszú ideje folyó ideges propagandának, mellyel a Mindszenty-ügyet is állandóan napirenden tartják. A tárgyalások megtörténtét nem cáfolják, de a kommunisták nem tettek olyan koncessziókat [sic!].[56] hogy meg lehetett volna egyezni velük. Ezek után nálunk is marad minden a régiiben.[57]

4.

Zágón–Kada 17: Róma, 1964. március 17.

[...].

A közös főlelkészi nyilatkozatot magam fogalmaztam s küldtem szét az érdekelteknek.[58] Minden példányra NB[59] jelzéssel rávezettem, hogy Mons. Kada és P. Öry[60] nevei nem szerepelhetnek a nyilatkozat aláírói között, mert „csak vendégek” voltak.[61] A többiek nevét is magam írtam rá, úgyhogy félreértés nem lehet.[62] Nem akartam „diplomáciai” nehézségekre hivatkozni, inkább „illetékességi” szempontokra. A világnak ennyi is elég. Ne félj tehát, nem kerül a neved a nyilatkozat alá.

[...].

A nyilatkozat, úgy látom, nagyobb port vert fel, mint gondoltam. A svájci újságok nagy címmel hozták, Washingtonból is érdeklődtek már utána, itt is sokat tárgyalják. Még nem ismerem az államtitkárság reakcióját. Eddig szándékosan nem mentem fel.[63] nehogy még eszükbe jusson, hogy leállítsanak vele. Hadd forogjon egyelőre. A hét végén szándékozom felmenni. Tegnap Csertő suttogva közölte.[64] hogy információja szerint Mons. Casaroli[65] Budapesten volna.[66] Már nem hiszek ezeknek a suttogásoknak. Vedremo![67]

[...].

5.

Zágón–Kada 18: Mutters, 1964. június 25.

[...].

2. [...].

b/ Még komolyabb akadályt jelentenek a várható események. A Szentsek és a magyar kormány közti tárgyalások során a kormány hozzájárult a Pápai Magyar E[gyházi] Intézet további működéséhez, de kikötötte, hogy Mester Pistát[68] és engem váltson le a Szentsek az Intézet éléről.[69] Ezt egyelőre *kezeled bizalmasan*. Személy szerint nekem nem jelent áldozatot az ilyen leváltás, meg vagyok azonban győződve, hogy ez egyúttal az Intézet halálának is kezdete.[70] Egyelőre azonban fontosabb dolog forog kockán egy jó püspöki kar érdekében meg kell hoznunk azt az áldozatot, hogy zúgolódás nélkül átadjuk helyünket másnak.[71] Egész nyáron tehát készenlétben kell lennünk. A hír szerint szeptemberre meg lesz a megegyezés. Ha ez igaz, számolnunk kell Mindszenty bíboros jövetelével is. [...].[72]

[...].

6.

Zágón–Kada 19: Róma, 1964. augusztus 7.

[...].

2. INTÉZETÜNK SORSA:[73] Amikor június végén ide visszaérkeztem, láttam, hogy elsieltett, az első érzelmi hatás alatt dramatizált dolgokról van szó. Az évszáró értekezleten Pista bejelentette, hogy szeptember 1-re el kell hagynunk a házat.[74] Nyisztor a „bizalmas” bejelentést, ahogy Pista szánta, rögtön megírta összes ismerőseinek, széttelefonálta a városban, úgyhogy futótűzként terjedt el a sajtóban is. Ez meglehetősen kellemetlen volt Pistának is, mert az államiitkárság gyanújába került, hogy ő követte el az indiszkréciót. Csak nagy nehezen tudta magát – már amennyire ez egyáltalán lehetséges – kimosni.

A tényleges helyzet ez: a tárgyalások még nincsenek lezárva, épp Intézetünk miatt. A Szentszék néhány követelést támasztott, s ezekre a mai napig nem kapott választ. A követelés egyik pontja, hogy a magyar állam vonja vissza az 1952-es feloszlató rendeletet, s garantálja írásban a Pápai Magyar Egyházi Intézet további működését. A további működés alatt értendő, hogy a kormány adja írásban, hogy lehetővé teszi, hogy otthonról növendékek jöjjenek Rómába. A mai napig semmi jele nincsen annak, hogy a kormány ezeket a feltételeket elfogadja. Nincs azonban kizárva, hogy mégis megtörténik majd. Jellemző azonban, hogy a külügyminisztérium szóvivője kb. 10 nappal ezelőtt kijelentette, hogy a magyar államnak van már ún. megállapodása a magyar egyházzal, egyik fél sem mondta ezt fel, s e miatt nincs szükség új megállapodásra a magyar kormány és a Szentszék között.

Egyelőre tehát várakozó állásponton vagyunk. Bármilyen fontos is volna új püspökök kinevezése, ennek jelentősége kettőn áll és bukkik: 1.) a kinevezendő személyeken, 2.) a püspöki jurisdikciót[75] korlátozó rendelkezések megszüntetésén. Úgy tűnik, hogy személyi vonatkozásban olyan kompromisszumokba kellett a Szentszéknek belemennie, ami már önmagában is alig nyújt reményt javulásra az eddigi állapotokkal szemben, másrészt fennmaradni látszanak a jurisdikció[76] szabad gyakorlását korlátozó állami rendelkezések (22/1957. számú törvényerejű rendelet).[77] Ilyen körülmények között sokan kételkednek a megegyezés értelmében.

Bármint legyen is, én nyugodtan várom a fejleményeket. Sem pro, sem kontra nem exponáltam magam s meg vagyok győződve, hogy a Szentszék a legjobbat akarja a magyar Egyházzal. Azt is látom, hogy figyelmük mindenre kiterjedt, semmit fel nem adtak. A tárgyalások feltétlenül hasznosak voltak abból a szempontból is, hogy a Szentszék emberei közvetlenül tapasztalhatták azokat a nehézségeket, melyekkel Mindszenty és a magyar p[ü]s[p]öki kar állandóan szemben találta magát.[78]

[...].

7.

Zágon–Kada 20: Róma, 1964. november 7.

[...].

Helyzetünk:

a) Megküldtem a Szentszék és a magyar kormány között létrejött ún. megállapodásról kiadott főlelkészi nyilatkozatot.[79] Hozzáfűzöm ehhez, hogy a megállapodás aláírásához Mindszenty is hozzájárult, aki az összes textusokat aláírás előtt elolvasta.[80] Elvi síkon – szerintem - semmi melléfogás nem történt.[81] Maga az a tény, hogy a magyar kormány elismerte a Szentszék illetékességét, üdvös és hasznos. [...].[82]

[...].

8.

Zágon–Kada 26: Róma, 1965. augusztus 19.

[...].

Csatoltan küldöm a Muttersben megbeszéltek egyik levél fogalmazványát.[83] A Szentatyához írt levél Pistánál van, mert ő fordította.[84] Majd szeptemberben megküldöm ezt is. Mindszenty megkapta a levelet.[85] Reakció még nincsen. Azóta persze a helyzet is lényegesen megváltozott. Éppen az otthoni események s a Szentatyához intézett írásunk következtében. Erről a bíborost majd értesíteni kell még.[86] Az írásokat kezeld bizalmasan, mert igen kellemetlen volna, ha kiszivárogná.

[...].

9.

Zágon–Kada 39: Róma, 1967. június 16.

[...].

[...] Nem régen voltam Mons. Bongianinónál[87], aki az otthoni dolgokról informált.[88] Örültem annak, hogy nézeteink megegyeztek a helyzet megítélésében. Lényegében ezeket mondta: a Szentszék nem fogadja el azoknak a püspököknek a lemondását, akik konfinálva vannak[89] (pl. Mindszenty, Pétery[90] stb.). [...].

[...].

10.

Zágon–Kada 40: Róma, 1967. október 27.

megkaptam 24-én kelt soraidat Mindszenty bíboros ügyével kapcsolatban.[91] *Bizalmasan* jelzem a következőket:

Tény, hogy Mindszenty el akarta hagyni a követséget.[92] Már összeszedte dolgait, ki volt tűzre a nap, s e miatt kellett Könignek olyan feltűnő gyorsasággal Budapestre utaznia.[93]

Nem felel meg a tényeknek, hogy az amerikaiak fejtettek volna ki nyomást a bíborosra, akár direkt, akár indirekt formában. Nekik nagyon kellemetlen volt az ügy, hogy Mindszenty el akarja hagyni a követséget.

A fordulat mögött Mindszenty elhatározása áll, aki a politikai helyzet változását, a magyar kormány felértékelését látta a követ kinevezésében, s nem akarta tovább igénybe venni az USA vendéglátását. A vonatkozó tárgyalások már régebbi idő óta folytak, de eredménytelenül. A magyar kormány nem hajlandó rehabilitálni a bíborost, legfeljebb amnesztiában részesíteni. Ezen felül kívánja, hogy a Szentszék hallgattassa el Mindszentyt, ha külföldre jön, emlékiratait sem publikálhatja, s nem szólhat a regim[94] ellen.

A helyzet megítéléséről illetően:

1.) Nagyon elhibázott Mindszenty álláspontja, ha a politikai helyzet változtatása címén akar eljönni. Ez nem talál megértésre sem egyházi, sem világi körökben s alátámasztja a kommunisták vádját, hogy politikai okokból ítélték el őt s ilyen okok miatt nem rehabilitálják.

2.) Ha el akar jönni, egyházi, vallásos érveket kell hoznia. (pl. engedelmesség a Szentatyá iránt, hogy megkönnyítse a helyzet jobbrafordulását stb.)

3.) A Szentszék nehezen helyezheti őt beszéd-tilalom alá, hacsak ő nem fogadná el ezt önkéntesen, ami alig tétélezhető fel. Kijöveteli szándéka mögött ugyanis az a terv is meghúzódik, hogy felrázza a világot a fennálló elnyomatással kapcsolatban. Az egész ügynek ez a legnehezebb pontja, miképp összeegyeztetni a magyar kormány követelését s Mindszenty relatív szabadságát.

4.) Azt hiszem, hogy Mindszenty tévesen ítéli meg itteni lehetőségeit, s azt gondolhatja, hogy komoly szolgálatot tehet majd a magyar egyháznak kifejtendő munkájával. Ezt annyira felértékelté már, hogy hajlandó lemondani rehabilitációról is, de el nem fogadva az amnesztiát. Félek, hogy igen nagy csalódása lesz. Ha olyan sokáig várt már, jobban meg kellene fontolnia a dolgot s kivárni egy formailag elfogadható megoldást. Mindenképpen el kell kerülni a politikai szempontokat, megoldást,[95] mert ez csak árthat neki s a magyar egyháznak.

11.

Zágon–Kada 57: Róma, 1970. augusztus 18.

[...].

Mire a levelemet megkapod, amúgy is tudni fogod, hogy a Szentatyá Apostoli levelet intézett a magyarokhoz.[96] Jellemző maga a címzés: a katolikus egyház szeretett magyar fiaihoz! Tehát sem Mindszenty, sem Ijjas, sem a püspöki kar. A levél nem érinti a sérelmeket, de a körülményekhez képest meg vagyok elégedve vele. Nem tudom, mit szólnak hozzá a püspökeink, s hogyan reagál az egyházügyi hivatal.

[...].

12.

Zágon–Kada 63: Róma, 1971. május 23.[97]

[...].

Az otthoni helyzettel kapcsolatban úgy tűnik, hogy Mindszentynek el kell hagynia a követséget. Még nem tudni, otthon maradhat-e, vagy ki kell jönnie külföldre.[98] Megkérnyéztek, hogy segítsen megoldani ezt a kérdést. Mons. Cheli[99] és Mons. Casaroli minden lehetőséget meg akarnak adni, hogy Mindszentyt befolyásoljam ilyen lépés elfogadására. Informáltak a feltételekről is, melyek nem változtak a múltéhoz képest.[100] Mielőtt rászánom magam az általuk kért lépésre, alaposan meg kell fontolnom a kérdést, részletesen tudnom kell, mit kap az Egyház ellenértékül. S hogyan lehet a bíborost elhozni, anélkül, hogy tekintélyén csorbát ejtsünk, s az esetleges negatív kihatásokat a minimumra csökkentsük. Hálátlan szerep. Úgy látom, hogy sem Mons. Cheli, sem Mons. Casaroli nem mernek közvetlenül tárgyalni a bíborossal. König lenne a megbízott.[101] Az ügy elég sürgős, az állam szeretné még augusztus előtt lebonyolítani, hogy a Szent István év bezárása ünnepségeire külföldi bíborosok és püspökök szabadon jöhessenek.[102] Sok kérdés van összekapcsolva Mindszenty távozásával.[103]

[...].

Ha minden úgy megy, ahogyan most kinéz, legközelebb olyan hírt közlök, hogy leülsz. Magam sem akarom elhinni, hogy ilyen lehetséges, de a politikában, ha érdekről van szó, semmi sem lehetetlen.

13.

Zágon–Kada 64: Róma, 1971. június 22.[104]

[...].

Ami engem illet, *egészen bizalmasan* jelzem, hogy kétszer jártam Magyarországon a Szentszék hivatalos küldöttjeként, hogy Mindszenty bíborossal tárgyaljak. Összesen kb. 15 órát töltöttem a bíborosnál.[105] Nagy élmény, hosszú eszmecsere, kemény argumentációk, nehéz döntések jellemezték ezeket az órákat.[106] Még nem vagyunk a végén, valószínűleg harmadszor is mennem kell.[107] Az állam vendége voltam Mons. Chelivel együtt, egy szép villában a Rózsadombon, minden kényelemmel, lucullusi bőségben! Sokszor úgy éreztem magam, mint Dániel az oroszánok között. Ha a dolgok megértek, s lesz alkalmunk személyesen beszélgetnünk [sic!], bővebben beszámolok.

[...].

14.

Zágon–Kada 65: Róma, 1971. augusztus 8.[108]

[...].

[...] A Burg Kastl-i iskola is érdemes cél.[109] Még Mindszenty is örömmel beszélt róla.

Estyvel[110] Budapesten nem tudok tárgyalni, mert misszióm egészen titkos, s mozgási szabadságom csak közvetlen feladatra vonatkozik. Előreláthatólag szeptember közepén megyünk újból, hogy a terminusokat összeegyeztessük, s a kijövetel módját meghatározzuk.[111] A legsúlyosabb kérdés, amivel valószínűleg itt lesz nehézségem, a sajtónak megfelelő tájékoztatása. A bíboros ezt alapfeltételként kötötte ki, s csak akkor nyugszik meg benne, ha a közlemény szerkesztésében nekem aktív szerepem lesz.[112] Azt hiszem, hogy itt nagyobb nehézségem lesz, mint a bíborossal Budapesten. Őszintén szólva meglepett az a bizalmas viszony, mellyel Mons. Chelit körülvették, ahogyan Casaroliról beszéltek, mintha valóban őszinte barátságról volna szó! [113] Iszonyodnak attól, hogy az igazságot, ami amúgy is történelmi már, kimondjuk. A bíboros viszont ragaszkodik hozzá. Lehet, hogy a végén ezen bukik meg minden. Hála Istennek, hogy a Szentatya nem fogadta el Mons. Cheli tanácsát, s nem állította a bíborost kész tények elé! [114]. Ha sikerülne áthidalnom ezt az utolsó akadályt, azt gondolom, hogy jó szolgálatot tettem Mindszentynek, a magyar egyháznak és a Szentszéknek. A részletekről majd Buenos Airesben! [115] Annyi okmányom van, hogy érdekes könyvet írhatnék az ügyről. Talán a bíboros halála után.

Köszönöm az imát, rá vagyok utalva. Sokszor a kétség is gyötör, főleg, ha visszagondolok a szenvedő, kétségek között vergődő öregemberre, aki néha úgy érzi, hogy eddigi szenvedése, áldozata veszendőbe megy, s hajtórótt emberként kell távoznia. [116]

[...].

15.

Zágon–Kada 66: Mutters, 1971. szeptember 10.[117]

[...].

A budapesti tárgyalások még nem fejeződtek be. A napokban kellett volna harmadszor mennem.[118] Az államtitkárság szeptember 5-től függőben tartott, folytonosan telefonáltak, hogy legyek készen, minden percben jöhet behívás. Ma estig aztán semmi hír, úgy tűnik, hogy egyelőre nem aktuális. Chelivel beszéltem néhányszor telefonon, úgy látom, hogy terve nem sikerült. Nem is csodálom, kezdettől fogva elhibáztam tartottam. Azzal akarta az öreg urat kész tények elé állítani, hogy a Szentatya egy fix napra várja őt audienciára! A vége az lett, hogy a Szentatya nem adott ilyen meghívást. Még tegnapelőtt várta a levelet, de csak nem jött. Ma visszautazott Rómába.[119] Az a benyomásom, hogy szív nélkül és kapkodva intézik ezt az ügyet. A bíboros könnyen megoldható három feltételt kötött ki.[120] Ahelyett, hogy siettek volna ezeket megoldani, túlteszik magukat kívánságán, és ilyen átlátszó trükkkel akarják kész tények elé állítani. Tévednek azonban, mert az öreg úr nem áll kötélnék. Legalább a Szentatyanak volt olyan finom érzéke, hogy a tervhez nem járult hozzá. Nem akarok alaptalanul gyanúsítani, de sokszor felmerül bennem a gondolat, hogy nem tett-e Cheli valami ígéretet a kommunistáknak a terminusra vonatkozólag. [121] Mert ha 15 évig nem volt sürgős, ma már nem múlik néhány héten. Ő, mint terminust szeptember-októbert jelölte meg. Nem tudom, miért kell mindenképpen szeptembert erőltetni ahelyett, hogy három feltételét simán megoldanók [sic!]. A sajtóközleményt is alaposan elő kellene készíteni, erről is hallgatnak. [122] Ezt meg lehetett volna beszélni a bíborossal, hogy ne érezze magát kényszerítve arra, hogy egy rosszul megfogalmazott nyilatkozatra válaszoljon. Erre ő már tett célzást s ezt közöltem Chelivel és Casarolival. Egy hétig dolgoztam kétfajta nyilatkozaton, hogy objektív módon informáljuk a közvéleményt, de nem tudtam rászánni magamat arra, hogy nekik megmutassam, nehegy eleve elvessék. Látni szeretném, mit akarnak ők közölni. A bíboros kikötötte, hogy a szövegezésben én aktívan vegyek részt. Casaroli ezt megígérte. Az ügy lassan idegeimre megy. [123]

[...].

[1] Németh László Imre: Száz tíz éve született Zágon József apostoli vizitátor. In: uő: *Magyarokról Itáliában 1924-2014*. Budapest, 2020, 315.

[2] Mindszenty József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989, 481.

[3] Zágon bevonását Mons. Cheli vetette fel, miután Budapesten tárgyalt az Állami Egyházügyi Hivatal képviselőivel, és szükségessé vált az egyeztetés Mindszentyvel: „A missziót a bécsi érsek és »az elvándorlók és úton lévők lelki gondozásával foglalkozó« Pápai Bizottság titkára, Mons. Zágon József végezhetné: utóbbi nagyon kiegyensúlyozott és tehetséges személy. Mindszenty bíboros különös megbecsülését élvezzi.” Somorjai Ádám OSB: *Nuove fonti per la causa Mindszenty nelle carte Casaroli 1962–1965. Újabb Mindszenty-források Agostino Casaroli levéltári hagyatékában*. Budapest, 2017 (METEM Könyvek 88.), 80., 7. sz. dokumentum (1971. május 13–20). Megbízásáról Zágon is írt, lásd jelen forrásközlésben a 13. sz. dokumentumot. A javaslatot követően felkérése gyorsan megtörtént.

[4] Msgr. Mészáros Tibor: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972–1975)*. Abaliget, 2000, 241.

[5] Németh László Imre: *Zágon-leveleskönyv. Iratgyűjtemény-töredék Mindszenty József bíborosról, 1967–1975*. Budapest, 2011, 9–12.

[6] A magyar nyelvű iratok elolvasásához egy Rómában élő magyar jezsuita segítségét kérték. – Szilas László jezsuita szóbeli közlése Somorjai Ádámnak.

[7] Németh: *Zágon-leveleskönyv...*

- [8] Az 1971. június 25–27-i emlékeztetőről lásd Somorjai Ádám: *Ami az emlékiratokból kimaradt., VI. Pál és Mindszenty József, 1971–1975* (Historia pro futuro). Pannonhalma, 2008, 110–114.; Somorjai Ádám – Zinner Tibor, Washingtonból jelenjük. A budapesti amerikai nagykövetség Mindszenty bíboros tevékenységére vonatkozó, 1971-ben keletkezett iratai. *Századok*, 2010. 1. sz. 143–196.
- [9] Somorjai Ádám OSB: *Sancta Sedis Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, III/2. Documenta, 1967–1971. – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolatartása III/2. Tanulmányok és szövegközlések*. Budapest, 2012, 77–83.: 91. sz. dokumentum.
- [10] A levél kézbesítéséről lásd Deák András – Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Menedékben. Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról 1957–1970*. Budapest, 2019, 621–624., 269. sz. dokumentum.
- [11] Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Budapest, 2005, 240–248., 73. sz. dokumentum (1965. február 24.).
- [12] Zágón irathagyatékát jelenleg a római Szent István Alapítvány őrzi. Jelzete: SZIA–Zágón. Leírása Németh: *Zágón-leveleskönyv...* 17–18.
- [13] Mons. Szabó János (1905–1991) South Bend-i (Indiana állam) Magyarok Nagyasszonya templom plébánosa 1935-től, 1958-tól az Amerikai Magyar Katolikus Liga elnöke. Zágónhoz fűződő kapcsolatahoz lásd: Németh László Imre: Zágón József és Szabó János levelezése, 1956–1965, Zágón József halálának 45. évfordulója emlékére. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2019. 1–4. sz. 230–247.
- [14] Deák András Miklós: A kivételezett magánszemély – Mons. John S. Sabo. In: *John Sabo and Cardinal Mindszenty 1957-1971 Mons. John Sabo és Mindszenty bíboros*. Szerk. Somorjai Ádám OSB. Budapest, 2021 METEM Könyvek 93 – Magyarország Barátai Könyvek), 23–61.
- [15] Somorjai: *Mons. John...* 248–249., 168. sz. dokumentum.
- [16] Németh: *Zágón József és...* 245–147.
- [17] Németh: *Zágón-leveleskönyv...* 36–37., 2. sz. dokumentum. Az 1972–1973-ból több levél is van: uo. 58–62., 23/1–2.; 63–64., 25/1–3.; 76–77., 30.
- [18] Kada Lajos (1924–2001) c. érsek, pápai nuncius, vatikáni diplomata. Pajor András: „A te szavadra...”. *Látogatások Kada Lajos érseknél*. Kecskemét, 2001.; Beke Margit: *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága, 1892–2006*. Budapest, 2008, 324–325.
- [19] Németh László Imre: *A Magyar Nemzeti Bizottmány római irodájának levéltára, 1950–1958*. Megjelenés előtt.
- [20] Zágón haláláról Kada 1975. október 6-án azt írta Mons. Szabó Jánosnak, hogy „Nagyon sokat veszítettünk. Én legkedvesebb atyai jóbarátomat is.” A levelet közli *Katolikus Magyarok Vasárnapja*, 1975. november 2. 2.
- [21] A levélgyűjtemény rövidítése: Zágón–Kada. Története Németh László Imre: *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház*. Budapest, 2009, 16. A 66 sorszámozott irat másolata 2022 végén a létrehozott Zágón–Magániratok gyűjtemény része lett VII. sorszám alatt. A gyűjtemény Esztergomba, a Primási Levéltárba kerül.
- [22] Évek szerint 1960: 3, 1961: 5, 1962: 2, 1963: 3, 1964: 7, 1965: 5, 1966: 4, 1967: 6, 1968: 4, 1969: 7, 1970: 8, 1971: 6.
- [23] Az 1971-ben írt leveleket már közzé tettük: Németh: *Zágón-leveleskönyv...* 36–54.
- [24] A 9. és a 11. dokumentumokban, Mindszenty neve csak meg van említve a 75. életévüket elért püspökök nyugdíjazási ügye és Szent István millenniuma alkalmából írt pápai levél kapcsán.
- [25] Innsbruck melletti falu. Zágón rendszeresen itt töltötte szabadságát a Hotel Altenburgot üzemeltető családnál. Németh László Imre: Zágón József (1909–1975). In: uő: *Magyarokról...* 269. A szálloda fejléces levélpapírján írta Kadának 1963. szeptember 4-én kelt levelét (Zágón–Kada 13.).
- [26] Zágón–Kada 11. (Róma, 1963. január 14.)
- [27] A Pápai Magyar Intézetből (a továbbiakban: PMI) 1964-ben nem közvetlenül költözött Casaroli lakásába, mint ahogy azt életrajzában írtuk, hanem először a Viale Quattro Ventin lakott. Németh: *Magyarokról...* 282.
- [28] Ezek az Alapítvány címeként még Zágón lakáscíme szerepel: Via Porta Angelica 63. Roma.
- [29] A Santa Maria Maggiore–bazilika káptalanjának 1969. február 25-én lett tényleges kanonokja. – lásd *Clero Liberiano a servizio della Salus Populi Romani 1800–2010* (Studia Liberiana II.). A cura di Mons. Michal Jagosz, Roma, 2011, 213.
- [30] Többek között a születésnapjára (november 2.) küldött jókívánságot köszöni meg, így azt valószínűleg 1970. novemberében írta, a levél a gyűjteményben az 1970. október 12-i levél után található. Zágón–Kada 60.
- [31] 1970. április 30-án lett a Püspöki Kongregáció keretében létrejött Pontificia Commissione per la Pastorale dell'Emigrazione e del Turismo első titkára. Lásd *Acta Apostolicae Sedis*, 1970. N. 5. 319.
- [32] Lásd a 10. sz. dokumentum.
- [33] Lásd a 4. sz. dokumentum.
- [34] Zágón–Kada 28. (Bad Godesberg, 1965. november 20.); Zágón–Kada 34. (Bad Godesberg, 1967. január 8.)
- [35] Németh: *Zágón-leveleskönyv...* 44–45., 4–6. sz. dokumentum (Buenos Aires, 1971. június 2.); 7–1. sz. dokumentum (Buenos Aires, 1971. július 29.); 7–2. sz. dokumentum (Buenos Aires, 1971. augusztus 2.).
- [36] Kardos Tibor (1908–1973) irodalomtörténész, 1946–1950 között volt igazgató. – Csorba László: A Római Magyar Akadémia története 1945 után. In: *Száz év a magyar-olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)*. Szerk. uő. Budapest, 1998, 45–54.
- [37] Magyar Gyula (1901–1988) pap, egyházbiztos, 1943-tól a Hitterjesztési Kongregáció Főiskoláján az egyházjog professzora. Kardos Tibor tőle vette át a Római Magyar Akadémia vezetését. Csorba: i. m. 46–47.
- [38] Kardos májusi római puhatolózása része lehet a magyar–vatikáni kapcsolatok 1962 tavaszi érlelődésének. Ennek első fontos lépése volt, hogy Francesco Lardona (1887–1980) c. érsek, aki 1959–1966 között volt internuncius Ankarában, XXIII. János pápa megbízásából márciusban felvette a kapcsolatot a törökországi szovjet nagykövettel. Ezt követően pedig április 30-án megkereste az ottani magyar követséget és érdeklődött azután, hogy Mindszenty bíboros részt vehet-e a zsinaton. Fejérdy András: *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat, 1959–1965*. Budapest, 2011 (Társadalom- és Művelődéstörténeti tanulmányok 43.), 26–27. A magyar emigráció részéről Tomek Vince piarista generális biztatására Barankovics István 1962 novemberében készített egy Pro memoriát a Szentszéknek a magyar egyházzal és Mindszenty helyzetéről. – Kálmán Peregrin OFM: *Mindszenty, Tomek, Barankovics, Arcvonások és fordulópontok a keleti politika világában*. Budapest, 2020, 63–81.
- [39] Ügynöki jelentés szerint Mons. Emilio Rossi a Consistorialis Congregációban a menekültek apostoli delegátusa úgy nyilatkozott, hogy Magyar és Zágón kölcsönösen jelentgetik egymást. – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára O-14963/1/76 28 Canale 1. Zágón rövid híre sejtetni enged, hogy kapcsolatuk nem volt felhőtlen.
- [40] Mons. Balducci D. Corradóról lehet szó, aki a Vatikánban, az államtitkárságon a Rendkívüli Egyházi Ügyek Pápai Kongregációjának munkatársa volt (Santa Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Addetto Segretario di Nunziatura di 1ª Classe). Lásd *Annuario Pontificio 1962*, Città del Vaticano, 1962, 893. Kada Lajos biztosan ismerte, mert kezdő diplomataként 1957-től az államtitkárságon dolgozott.
- [41] Franz König (1905–2004) kardinális, bécsi bíboros érsek 1963. április 18-án látogatta meg először Mindszentyt a budapesti amerikai követségen. A látogatásról lásd Balogh Margit: *Mindszenty József (1892–1975). I–II*. Budapest, 2015, II. 1152–1165.
- [42] Tóth K. János (1909–1998) lateráni kanonok újtán intézett vízumkérelemről van szó. Esty Miklós (1895–1973) világi pápai kamarásnak, a Szent István Társulat delegált adminisztrátorának 1962 húsvétján küldött egy kódolt képeslapot, amelyben arról értesítette, hogy König bíboros szeretné meglátogatni Hamvas Endre csanádi püspököt. Esty azt tanácsolta, hogy König kérjen vízumot. Balogh: *Mindszenty...* II. 1153–1154., 313-as jegyzet.

[43] A II. Vatikáni Zsinat első ülészakára érkezett magyar zsinati delegációt kilenc fő alkotta, két püspök, egy apostoli kormányzó és hat kísérő. Fejérdy: *Magyarország...* 281–282.

[44] Esty a zsinat első ülészakán Hamvas Endre csanádi püspök kísérője. „Pátka” fedőnéven a magyar állambiztonság ügynöke. Fejérdy: *Magyarország...* 121., 36. jegyzet. Az Állami Egyházügyi Hivatalt arról tájékoztatta, hogy König bíboros kéri magához 1962. november 17-én és közölte vele, hogy 1963 tavaszán Magyarországra szeretne utazni és Mindszenty bíborost is meg szeretné látogatni. Balogh: *Mindszenty...* II. 1154. König felkéréséről Antonio Samoré érsek, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Pápai Kongregációjának (Sacra Congregazione per gli Affari Ecclesiastici Straordinari) titkára ezt írta: „konzultálni lehetne König bíborossal, meg lehetne mutatni neki a szükséges dokumentációt, hogy megtudjuk: kész-e elmenni Budapestre, hogy találkozzék Mindszenty bíborossal: arról lenne szó, hogy ismertesze vele a helyzetet és megkérdezze mi lenne a szándéka, és hogy elfogadja-e a kormány fentebb jelzett feltételeit.” A dokumentumra rávezették, hogy XXIII. János pápa az 1962. november 20-i audiencián jóváhagyta a javaslatot, hogy König bíboros meglátogassa Mindszenty bíborost. – Somorjai: *Nuove fonti...* 32–33., 1. sz. dokumentum (1962. november 13.).

[45] Hamvas Endre (1890–1970) csanádi püspök, majd 1964-től kalocsai érsek, a zsinati delegáció vezetője. Fejérdy: *Magyarország...* 281.

[46] XXIII. János pápától.

[47] König a látogatásáról a tényeknek megfelelően nyilatkozott: nem saját kezdeményezésére utazott Magyarországra, hanem a pápa megbízásából. Balogh: *Mindszenty...* II. 1153., 309-es jegyzet.

[48] privát alapon

[49] Mindszenty a látogatásról ezt írta: „König bécsi bíboros-érsek – 1963 után – többször felkeresett, előbb XXIII. János, majd VI. Pál pápa kérésére. XXIII. János pápa minden presszió nélkül – szabad elhatározásomat tiszteletben tartva – érdeklődött: Mennék-e Rómába kúriai állásra.” Mindszenty: *Emlékirataim* 451. A látogatásról részletesen lásd Balogh: *Mindszenty...* II. 1163.

[50] Amerikai diplomaták feljegyzései König látogatásával kapcsolatos sajtóhírekről lásd Deák – Somorjai – Zinner: i. m. 345–346., 109. sz. dokumentum: Bécsi lapok Mindszentyről (Bécs, 1963. március 8.) és 357–358., 116. sz. dokumentum: König látogatása – az „Amerika Hangja” rádió adása (Washington, 1963. március 20/21.).

[51] König a korábban más céllal kért vízumkérelmét, a pápa jóváhagyásával kapott megbízásának a teljesítésére használta fel. Zágon információja tehát csak részben felelt meg a tényeknek.

[52] Joszif Szlipij (1892–1984) görögkatolikus érsek. XXIII. János pápa parancsára 1963-ban hagyta el hazáját és utazott Rómába, annak a lehetőségével, hogy hazatérhet a Szovjetunióba. 1965-ben a pápa bíborossá kreálta. Balogh: *Mindszenty...* II. 1141–1144.

[53] Az út és az ideje még teljesen bizonytalan.

[54] Paulai Imre Károly (1907–1971) premontrei szerzetes pap, tanár. 1956-ban segélyek ügyében ment Bécsbe és ott kapott állandó beosztást. Haláláig a Caritas Internationalis bécsi irodájának lett a vezetője. Diós István: *Lelkipásztoraink, 1945–2010 között elhunyt egyházmegyés és szerzetes papjaink*. Budapest, 2015, 430.

[55] Az első tárgyalásra Prágában 1963. május 12–14. között került sor, amelyet másik kettő követett még ugyanebben az évben. Lásd Jan Mikrut: *La Chiesa cattolica nella Repubblica Ceca*. In: *La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa Centro-Orientale e in unione Sovietica*. A cura di uő., San Piero in Cariano, 2016. 79–156., különösen *L'Ostpolitik italiana in Cecoslovacchia* (128–133.).

[56] engedményeket. Ugyanezt állapítja meg a tárgyalásokról Hrabovec is. Emilia Hrabovec: *Santa Sede e Cecoslovacchia 1945–1965*. In: *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia, 1945–1965* (Ponticio Comitato di Scienze Storiche – Atti e Documenti 49.). A cura di uő. – Giuliano Brugnotta – Peter Jurčaga, Città del Vaticano, 2018, 89.

[57] Zágon az itt és a 4. dokumentumban írtak szerint nem tudott arról, hogy az államtitkárság kezdeményezte a tárgyalások folytatását a magyar kormánnyal, amire 1964. március 13–24. között került sor Budapesten. Szabó: i. m. 180–181., 51. sz. dokumentum (1964. március 24.).

[58] A közös nyilatkozat kiadását a főlelkészek 1963. február 19–20-án Muttersben tartott konferenciájukon határozták el, amelyet a jegyzőkönyv így rögzített: „A konferencia [...] a mellékelt közös nyilatkozatot bocsátotta ki.” SZIA–Zágon 38.12. A nyilatkozat gépelt szövege: SZIA–Zágon 38.10. Keltezése: Innsbruck 1963. február 26. Közéze téve: Nyilatkozat Európai főlelkészeink az egyház otthoni helyzetéről. *Katolikus Szemle*, 1964. 2. sz. 148–150. Egy magyar szöveget hosszabb címmel aláírás nélkül és a német fordítással közöl Cserháti Ferenc: *Vatikáni megbízottak, a külföldi magyar lelkipásztori szolgálatban, 1945–2006*. Budapest, 2009, 123–131. Zágon a nyilatkozatot így kezdte: „1964. február 8-án volt 15 éve, hogy a kommunista népbíróság Mindszenty József bíboros esztergomi érseket, Magyarország primását koholt vádak alapján életfogytiglani fegyházra ítélte.”

[59] Nota Bene – Jól jegyezd meg!

[60] Öry Miklós (1909–1984) jezsuita szerzetes pap. 1959-től Klagenfurtban élt, a *Magyar Papi Egység* című lapot szerkesztette. Bikfalvy Géza: *Magyar jezsuiták történelmi névtára, 1853–2003*. Budapest, 2007 (METEM Könyvek 53.), 171.

[61] Részt vettek a konferencián, a jegyzőkönyvben azonban nincsenek feltüntetve. Zágon Kadának megköszönte a részvételét: Zágon–Kada 16. (Róma, 1964. március 11.).

[62] A főlelkészek, akik a nyilatkozatot megkapták, feltehetően ugyanazok, akiknek neve szerepel a február 26-i német nyelvű állásfoglaláson: Pfeiffer Miklós (Svájc), Ádám György (Németország), Varga László SJ (Belgium), Demel Iván (Ausztria), Vecsey József (Franciaország), Kerényi György (Anglia). – Cserháti: *Vatikáni...* 131. A *Katolikus Szemle* nem közölt aláírásokat, a gépelt szövegen a nevek fel vannak tüntetve. SZIA–Zágon 38.10.

[63] Az államtitkárságra, ami a pápai palota harmadik emeletén van.

[64] Csertő Sándor (1913–1982) esztergomi főegyházmegyés pap. 1953-tól a Hittani Kongregációban dolgozott, ezekben az években helyettes jegyző és megbízott levéltáros. Beke: i. m. 134–135.

[65] Agostino Casaroli (1914–1998) vatikáni diplomata, 1967-től a Rendkívüli Közügyek Tanácsának, majd 1968-tól jogutódjának, az Egyházi Közügyek Tanácsának c. érsek, titkára. 1979-től bíboros államtitkár. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcasaroli.html> (utolsó letöltés: 2022. december 27.).

[66] A magyar kormány és a vatikáni megbízottak 1964. március 13–24. között tárgyaltak Budapesten. A tárgyalásról készített tájékoztató jelentés 5. pontja szól a Mindszenty-ügyről, amely rögzítette, hogy „egyetértés alakult ki arra vonatkozóan, hogy a tárgyaláson szereplő kérdéseket a Mindszenty-ügytől függetlenül is mindkét fél kész megoldani.” Szabó: i. m. 180–181., 51. sz. dokumentum (1964. március 24.). A főlelkései nyilatkozatban írtak hasonló irányba mutattak: „S hogy ma Mindszenty-kérdés van, az ezeknek a magyar katolikus Egyház ellen elkövetett s ma is fennálló jogtalanságoknak következménye. Nem a Mindszenty-kérdést kell elsősorban megoldani, hanem ennek okait kell eltávolítani, az Egyháznak a magyar alkotmányban lefektetett, de soha meg nem adott szabadságát kell biztosítani s ez majd meghozza a bíboros személyi kérdésének megoldását is.” A gondolatot Zágon megismételte a bíboros aranyisére írt cikkében is: „Aki a magyar egyházon segíteni akar, először biztosítsa annak alapvető szabadságát, elemi jogait s ezzel megoldotta a Mindszenty problémát is.” Zágon József: *Az aranyisés Mindszenty. Katolikus Szemle*, 1965. 1. sz. 101. A Mindszenty-ügy és a tárgyaláson szereplő kérdések szétválasztásáról már 1962 őszén Hamvas Endre csanádi püspökkel, a zsinat alatt folytatott megbeszélést követően az alábbi feljegyzés készült: „tudatában van [Hamvas] a dolog és a kormányzati manőver rendkívül kényes mivoltának, amely le akarja választani a »Mindszenty-ügyet« a rendkívül súlyos magyarországi vallási helyzet egészéről. Somorjai: *Nuove fonti...* 32., 1. sz. dokumentum (1962. október 13.).

[67] Meglátjuk!

[68] Mester István (1917–1984) 1952. július 1-től a Zsinati Kongregáció, a későbbi Papi Kongregáció keretében a Szentszék szolgálatában állt, 1953-tól a Pápai Magyar Intézet vicerekтора, és 1951–1964 között a Magyar Püspöki Kar római ügyintézője (agens). Németh László Imre: *A római Szent István Alapítvány*. Budapest, 2015, 24–25.

[69] Az 1964. március 13–24-én tartott tárgyalásról készült jelentés 4. pontjában ez áll: „A Vatikán megbízottja kijelentette, hogy készek a római PMI ügyéről tárgyalni és megoldani, hogy az eredeti céljának megfelelően a magyar állam és a püspöki kar felhasználhassa. [...] Ígéretet tettek arra, hogy Mester István és Zágon József, a magyar papi emigráció két vezéralakja ügyét megvizsgálják és megfelelő intézkedéseket tesznek.” Szabó: i. m. 181. 51. sz. dokumentum (1964. március 24.). E kijelentést a PMI vezetőinek előzetes és önkéntes nyilatkozatainak birtokában tették, ahogy azt a PMI 1963–1964. év végi konferenciáján elhangzottak mutatják: „az előjáróság már február 22-én kifejezte, *motu proprio*, azt az önkéntes hozzájárulását a Szentszék illetékesei felé, hogy hajlandó visszalépni a vezetéstől, ha a Szentszék ítélete szerint ez az Egyház érdekeinek jobban megfelel.” PMI levéltár 38/1964. Zágon várható leváltásukat megírta Szabó Jánosnak – lásd SZIA–Zágon 30.3. (Róma, 1964. február 17.).

[70] A PMI működése mind a mai napig töretlen. Tóth Tamás: *A Pápai Magyar Intézet Róma*, Róma – Budapest, 2017. Zágón félelme tehát ezzel kapcsolatban nem vált valóra.

[71] Zágón abban reménykedett, hogy a Szentszéknek a tárgyalásokkal sikerül egy új püspöki kart létrehoznia, ami véleménye szerint elsősorban a kinevezendő személyeken múlik. Lásd 6. sz. dokumentum.

[72] A várakozás, hogy a megállapodást követően Mindszenty bíboros Rómába jön általános volt, az Egyesült Államokban sok magyar emigráns biztosra vette. Németh: *Zágón József és...* 245.

[73] A témához Németh: *Mindszenty megvalósult...* 85–92; Fejérvy András: *Állam(biztonsági) játszmák a Pápai Magyar Intézet átvétele körül*. In: *Egyházüldözés és egyházüldözök a Kádár-korszakban*. Szerk. Soós Viktor – Szabó Csaba – Szigeti László. Budapest, 2010, 361–395.

[74] Az év végi konferenciát 1964. június 16-án tartották, ezen Zágón nem vett részt, mert még az Egyesült Államokban volt. A konferencia jegyzőkönyve PMI levéltár 38/1964; Németh: *Mindszenty megvalósult...* 89.

[75] joghatóságot

[76] joghatóság

[77] Az 1957. évi 22. számú törvényerejű rendelet az egyes egyházi állások betöltéséhez szükséges állami hozzájárulásról. Kihirdetve: 1957. március 24. Lásd Balogh Margit – Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005. II.* (Historia Könyvtár Okmánytár 2.). Budapest, 2005, 981–982., 211. dokumentum.

[78] A tárgyalások lezárulását követően Zágón hasonló értelemben értékelte a megállapodást az 1965. február 24-én Münchenben tartott főlelkési találkozón: „Ez volt az első eset, hogy a Szentszék emberei közvetlenül kapcsolatba kerültek egy kommunista kormánnyal. Olyan tapasztalatokat szereztek, melyekkel a Szentszék eddig nem rendelkezett.” Nyomatásban Szabó: i. m. 240–248., 73. sz. dokumentum (1965. február 24.). Casaroli maga is így értékelte a tárgyalásokat: „S ha mást nem is, lehetővé tette, hogy részleteiben és közelebbről megismerjük azt. Legyen szabad hozzátennem: abban is segítségére lesz az Apostoli Szentszéknek, hogy még pontosabb képet alkosson azokról a szenvedésekről és problémákról, amelyekkel naponta meg kell birkóznunk a magyar ordináriusoknak és papoknak: olyan problémákról, amelyekből a kiutat csak az Apostoli Szentszék segítségével és támogatása révén lehet megtalálni.” Somorjai: *Nuove fonti...* 39., 3. sz. dokumentum (1963. május 10.).

[79] A nyilatkozat 1964. szeptember 16-án kelt. Megtalálható Zágón irathagyatékában: SZIA–Zágón 38.7. és 42.14. Nyomatásban is megjelent: Egyesség a Szentszék és a magyar kormány között, Az európai magyar főlelkészek nyilatkozata. *Katolikus Szemle*, 1964. 3. sz. 235–239.

[80] Zágón a főlelkészeket ezzel kapcsolatban így tájékoztatta: „A Szentszék részéről igen nagy gondot okozott, aláírható-e ilyen megállapodás. Külön komisszió [bizottság] foglalkozott ezzel, s végül is Mindszenty bíboros is hozzájárulását is kérte. A kardinális töviről hegyire elolvasta nemcsak a megállapodás 3. pontját, hanem az egész jegyzőkönyvet is”. Szabó: i. m. 242., 73. sz. dokumentum (1965. február 24.). Maga Mindszenty napjegyzeiben 1964. szeptember 16-án ír erről. Mindszenty József: *Napi jegyzetek, Budapest, amerikai követség. 1956–1971*. Vaduz, 1979, 358–360. A megállapodást 1964. szeptember 8-án kapta kézhez. Balogh: *Mindszenty...* II. 1202–1206. A tárgyalásokról azonban már 1963-ban kapott tájékoztatást az alábbi feljegyzés szerint „Nem ellenzem [Mindszenty] a tárgyalásokat az Apostoli Szentszék és az úgynevezett Magyar Kormány között, számos lehetőség van, amely az Egyház javát szolgálja. Nem ellenzem azt a nemes kezdeményezést, hogy megsegítsék nemzetem Egyházát.” Somorjai: *Nuove fonti...* 63., 5. sz. dokumentum (1963. április 6.). A bíboros visszaemlékezéseiben a tárgyalásokról ez olvasható: „a Vatikán belemelt olyan tárgyalásokba, amelyek a kommunistáknak előnyt jelentettek, a magyar Egyháznak pedig súlyos hátrányára voltak.” Mindszenty: *Emlékirataim* 463. A tárgyalások negatív megítélése a megállapodást követő fejleményeknek köszönhető. Véleményünk szerint ez a bekezdés jórészt a szerkesztők munkáját tükrözi. Az emlékiratok keletkezéséről Balogh Margit: Ikonná dermedt emlékirat, avagy egy jó pásztor naplója. Mindszenty József bíboros emlékiratainak története. *Századok*, 2012. 1. sz. 3–45.

[81] Zágón hasonló értelemben értékelte a tárgyalásokat a főlelkészeknek is: „a Szentszéknek mégis kötelessége volt a felkínált lehetőséget felhasználni a legalább kipihatólni, milyen eshetőségei vannak az egyháznak a mai magyar viszonyok között. [...] A kísérlet, hogy az agyonsanyargatott egyháznak némi segítséget, erkölcsi háttérrel biztosítson a Szentszék részére kötelező volt. Még annak árán is, hogy a kommunista propaganda a pusztá tárgyalás tényét is a maga részére fogja kihasználni. A Szentszék ezeket eleve bealkalkulálta. Tévedés volna azt hinni, hogy a Szentszék naivul bocsátkozott volna előre kitalálatlannak látszó tárgyalásokba. Nem naivság, a magyar egyház őszinte szeretete, helyzetének javítása, a romlás megállításra volt a cél.” Szabó: i. m. 241., 73. sz. dokumentum (1965. február 24.).

[82] Zágón ezt is ugyanezzel a szavakkal hangsúlyozta a főlelkészeknek: „Az ún. megállapodásnak igen komoly **elvi jelentősége** van. A magyar kormány ezzel elismerte a Szentszéknek illetékességét a magyar egyházi ügyekben.” Uo.

[83] A levél igen tömör, értelmzésében feltételezésekre szorunk. Nem derül ki, hogy kik vettek részt Muttersben a megbeszélésen, nem kizárt, hogy Kada is ott volt. A megbeszélésre talán júliusban kerülhetett sor. Az biztos, hogy Zágón augusztus 14-én Rómából válaszolt Fáy Erzsébet augusztus 13-i keltezéssel írt levelére, amelyben értesítette őt arról, hogy örökségét jótékonyági célra akarja fordítani, amelyből a magyar ház felépítésére 80–100 millió lírát helyezett kilátásba. Lásd SZIA–Zágón 5.1–2., Németh: *Mindszenty megvalósult...* 97–101.

[84] VI. Pál pápának és Mester Istvánnál. A levelet Muttersben fogalmazták, feltehetően a magyar egyház ügyében.

[85] A júniusban írt és e tanulmány második részében közölt levéltervezetről van szó, amelyet Kada véleményezett.

[86] Nem találtuk nyomát annak, hogy Zágón küldött-e még értesítést Mindszentynek. Kadának 1965-ben még két levelet írt (Zágón–Kada 27: november 11., valamint Zágón–Kada 29: december 6.), de azokban a Mindszenty-ügyről nincs szó.

[87] Luigi Bongianino (1919–2003) vatikáni diplomata, Casaroli munkatársa a Rendkívüli ügyek pápai tanácsában. 1968-ban vulturai c. püspök és albai apostoli adminisztrátor lett, majd 1970-ben megyéspüspök, 1975–1996 között Tortona püspöke. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbong.html> (utolsó letöltés: 2022. október 26.).

[88] A találkozóra azután került sor, hogy Mons. Bongianino Magyarországon járt, miután a Politikai Bizottság 1967. február 7-én tartott ülésén hozzájárult hozzá, hogy főpapi kinevezésekhez szükséges kánoni vizsgálat lefolytatására Magyarországra utazzon. Szabó: i. m. 306–307., 93. dokumentum (1967. február 7.).

[89] Az 1967. január 13–18. között a Vatikánban tartott tárgyalásról készített jelentés első pontjában rögzítette, hogy a felek tárgyaltak a 75. életévüket betöltő főpapok nyugdíjazásáról és utódlásáról. Casaroli vezetésével a vatikáni tárgyaló fél leszögezte „azt az elvi álláspontjukat, hogy az államilag akadályoztatott főpapok nyugdíjazásához nem járulnak hozzá. (Ilyen konkrét esetként került szóba Pétery, volt váci püspök esete, de Mindszenty is analóg eset, mivel ez év márciusában lesz 75 éves.)” Szabó: i. m. 302–305., 92. dokumentum (1967. január 31.).

[90] Pétery József (1939–1967) váci püspököt 1942-ben XII. Pius pápa nevezte ki. 1953-ban Hejcére száműzték. Diós: *Lelkipásztor...* 435–436.

[91] A levelezésben ez az egyetlen utalás arra, hogy Kada Lajos is küldött információkat Zágónak Mindszentyre vonatkozóan.

[92] Mindszenty az amerikai nagykövet érkezésének hírére akarta elhagyni a nagykövetséget. A nagy riadalmat kiváltó esemény története Balogh: *Mindszenty...* II. 1228–1237. Zágón Mindszenty ügyére vonatkozó irathagyatékában megtalálható az eseményről a Katholische Nachrichten Agenturban megjelent hír. Németh: *Zágon-levélszöveg...* 23–25., 1. sz. dokumentum (1967. október 24.). Kadának ezen sajtóhír megjelenése után írt. Mindszenty következetes volt álláspontjához, mivel részéről a követség elhagyása a követ érkezése előtt már 1963-ban felmerült Casaroli feljegyzése szerint: „1963 májusában őminenciája azt mondta, hogy ha az Egyesült Államok – miután 1956 óta csak ügyvivőjük van – követet neveztek volna ki, amint arról szó volt, ő a maga részéről elhagyta volna a követséget, felvállalva sorsát, amelyek a magyar kormány szánt neki.” Somorjai: *Nuove fonti...* 46–47., 4. sz. dokumentum (1964. március 4.).

[93] König bíboros 1967. októberében kétszer járt Mindszenty-nél. Balogh: *Mindszenty...* II. 1234.

[94] kormány

[95] Zágón hasonlóan érvelt 1967-ben írt levelében: „A követségről és az országból való távozásnak— ha erre sor kerül — bele kellene illeszkednie Eminenciád eddigi vonalvezetésébe: nem önmagáért, nem politikai szempontból, hanem az egyház érdekében szenvedett, s ha most szabad földre lép, ezt sem egyéni, sem nem politikai, hanem vallási érdekből kívánja tenni (pl. a Szentatya iránti engedelmisségből, hogy szolgálatot tegyen az Egyház jövőjének kialakításához stb.)”

[96] Az apostoli levél latinul megjelent: *L'Osservatore Romano*, Sabato 21 Agosto 1970. Anno CX. N. 191. Elektromos formában https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19700806_sancti-stephani-ortum.html (utolsó letöltés: 2022. január 8). Története Németh László Imre: Szent István milleneuma, Zágón József megvalósult álma. In: *Ecclesiae et Historiae servus infatigabilis, Tanulmányok Somorjai Ádám 70. születésnapjára*. Szerk. Zombori István. Budapest, 2022, 434–446.

[97] A levelet nyomtatásban először közölte Adriányi Gábor: *A Vatikán keleti politikája és Magyarország, 1939–1978. A Mindszenty-ügy.* Budapest, 2004, 88–89.

[98] A két lehetőség közül Mindszenty Rómát választotta, mert korábban az amerikai követségen a következő üzenetet kapta Stepinac bíborostól: „Mindszenty ne menjen bele semmiféle hazainternálásba, amelynek folyamánnyaképpen [sic!] hazainternálnák szülőfalujába, Csehimindszentre. Tönkre teszik az otthoni légkört, még jobban ki lesz szolgáltatva nekik, mint akár a börtönben, akár az amerikai követségen.” Mészáros: i. m. 32. Az üzenetről a bíboros maga azt írja, hogy az nem mindenben felelt meg a tényeknek. Mindszenty: *Emlékirataim 478–479.*

[99] Giovanni Cheli (1918–2013) vatikáni diplomata, c. érsek, bíboros. 1967 és 1973 között dolgozott az Egyházi Közügyek Pápai Tanácsában Casaroli munkatársaként. Lásd *The Cardinals of the Holy Roman Church* www.fiu.edu/~mirandas/cardinals.htm (utolsó letöltés: 2022. június 28.).

[100] Péter János (1910–1999) politikus, református püspök, 1961–1973 között külügyminiszter. Vatikáni látogatása során tájékoztatta VI. Pál pápát a két alapvető feltételről. Szabó: i. m. 409., 124. sz. dokumentum (1971. április 19.).

[101] Megbízását Mindszenty kihozatalában VI. Pál pápa jelezte Péter János külügyminiszternek 1971. április 16-án, Rómában, amiről a feljegyzés így számol be: „kihozzák Magyarországról [Mindszenty] .... Úgy gondolja [a pápa], hogy ehhez megvan a Szentszéknek az ereje. Magát a kihozatalt Magyarországról König bécsi érsekre lehetne bízni.” Uo.

[102] Nagy nemzetközi részvétellel nem kerülhetett sor. Az *Új Ember* 1971. augusztus 29-i számában A Szent István millennium záróünnepségei c. beszámolóban ez olvasható: „Befejezésül az érsek [Brezanóczy Pál] franciául, németül és szlovákul üdvözölte a külföldi vendégeinket.” A cikk a vendégek nevét azonban nem sorolja fel. Nemzetközi részvételtől az emigráns lapban megjelent tudósítás se adott hírt. Lásd Fábán Károly: A millenniumi év eseményei. *Katolikus Szemle*, 1971. 3. sz. 263–266. A Szent István jubileumi év történetére lásd Németh: *Szent István...*

[103] A Szentszék téma javaslati egy esetleges magyar vatikáni tárgyalásra. Szabó: i. m. 402–403., 122. sz. dokumentum (1971. április 11.).

[104] Nyomtatásban először közölte Adriányi: *A Vatikán...* 98; Németh: *Zágon-leveleskönyv...* 40–41.

[105] A két látogatás időpontja 1971. június 24–27. (lásd Mindszenty: *Emlékirataim...* 473.) és július 14–16. volt (lásd Somorjai: *Ami az emlékiratokból...* 120–123.).

[106] Alfred Puhán (1913–2005) az USA második budapesti nagykövete 1969–1973 között. Zágon Józseffel 1971. július 15-én folytatott beszélgetéséről készített felterjesztése betekintést enged a bíborossal folytatott tárgyalás légkörébe: „(Zágon) azt mondta neki [Mindszentynek], hogy ha a nagykövetségen hal meg, a történelem keményfejú alaknak fogja tartani (Dickschaedel). Zágon azt mondta, meglepődött, hogy Mindszenty elfogadta ezt tőle, és akkor jött rá., mekkora kockázatot vállalt ezzel a megjegyzéssel.” Somorjai Ádám OSB – Zinner Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez (CD melléklettel).* Budapest, 2008, 1125–1126., 344. sz. dokumentum (1971. július 15.).

[107] A harmadik látogatásra 1971. szeptember 13–16 között került sor. Ólmosi Zoltán: *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségen.* Budapest, 1991, 174–176.

[108] Ennek a levélnek másolata megtalálható az el nem vitt Zágon levelek között. Németh: *Zágon-leveleskönyv...* 45–46., 7-3 sz. dokumentum.

[109] Arra, hogy adományokat küldjön neki Kada Lajos.

[110] Esty Miklóssal.

[111] A tárgyalások szeptember 6-án folytatódtak Budapesten. Szabó: i. m. 428–429., 132. sz. dokumentum (1971. szeptember 6.).

[112] A június végi budapesti tárgyaláson Mindszenty a közleménnyel kapcsolatban a következők rögzítését kérte: „A közlemény jelzett tájékoztatása csak akkor nyugtat meg, hogy (sic) szövegezésében Prelátus urat is bevonják pozitív szerepe és a publikálás előtt Mons. Magary Gyula és Mons. Csertő Sándor is megtehetik észrevételeiket.” Somorjai: *Ami az emlékiratokból...* 2008. 112.

[113] A témához lásd Szabó Csaba – Soós Viktor Attila: „*Világosság*” Az *Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenége a katolikus egyház ellen.* Budapest, 2006. 81–86., 3. sz. dokumentum, valamint 148–171., 21. sz. dokumentum.

[114] Ugyanerről itt a 13. sz. dokumentum.

[115] Zágon már korábban jelezte Kadának, hogy szeptemberben vagy októberben Buenos Airesbe érkezik: „Tervezett utazásomról csak Rómába visszaérkezésem után tudok majd végleges választ adni. Nem hivatalos, egészen magánjellegű utazás lesz... Egy-két napról lesz csak szó.” (Mutters, 1971. június 22.). Lásd a 13. dokumentum.

[116] Az első mondat kivételével közli Adriányi: *A Vatikán...* 98–99.; Németh: *Zágon-leveleskönyv...* 45–46.

[117] Nyomtatásban először közölte Adriányi: *A Vatikán...* 115–116.; Németh: *Zágon-leveleskönyv...* 46–47.

[118] A harmadik útra végül 1971. szeptember 13–16. között került sor. Ólmosi: i. m. 174–176.

[119] Cheli bíboros egy interjúban így idézte fel az eseményeket: „Ho conosciuto personalmente il Cardinale, ho trattato con lui [...]. Le trattative molte volte sembravano arrivare a un punto morto, viste le difficoltà che il Cardinale aveva a prendere una decisione... [...] aveva certamente delle ragioni che lo facevano esitare. Ricordo che da ultimo gli dissi: «Eminenza, il Papa (Paolo VI) La lascia completamente libera di decidere; vuole solamente che Lei esamini attentamente vantaggi e svantaggi del continuare a rimanere qui e del tornare in libertà.» E il cardinale Mindszenty. «Mi occorrerà almeno un anno per giungere a una decisione.» «Eminenza – gli ripetei – si prenda tranquillamente tutto il tempo che vuole.» Parti per Vienna. Quando giunsi alla nunziatura, il nunzio Mons. Opilio Rossi, mi comunicò che era arrivato un dispaccio dalla Segreteria di Stato per informarmi che il Cardinale tramite l'Ambasciata degli Stati Uniti si era detto pronto a lasciare l'Ungheria...!” – Giuseppe Rusconi: *Da Mindszenty ai campi profughi. Il cardinale Giovanni Cheli rievoca gli anni delle trattative vaticane con Ungheria e Cecoslovacchia, parla del periodo presso l'Onu e dei viaggii tra le miserie immense dell'umanità. Consulente Re*, 2004. n. 7. 61–65.

Az olasz szöveg fordítása: „Személyesen ismertem a bíborost, tárgyaltam vele [...]. Sokszor úgy tűnt, hogy a tárgyalások holtpontra jutnak, látván azokat a nehézségeket, ahogy a bíboros meghozott egy döntést [...] biztosan megvoltak az indokai, amelyek miatt hezitált. Emlékszem, hogy utolsóként ezt mondtam neki: »Eminenciás Úr, a Pápa (VI. Pál) teljesen szabadon hagyja Önt a döntésében, csak azt akarja, hogy Ön alaposan vizsgálja meg azokat az előnyöket és hátrányokat, amelyek abból fakadnak, hogy továbbra is itt marad, illetve abból, hogy visszanyeri szabadságát.« Erre Mindszenty bíboros: »Legalább egy évre szükségem van, hogy döntésre jussak.« »Eminenciás Úr – ismételtel meg neki –, nyugodtan töltson ezzel annyi időt, amennyit akar.« Elutaztam Bécsbe. Amikor a nunciaturára értem, a nuncius Mons. Opilio Rossi közölte, hogy az Államtitkárságról érkezett egy utasítás, hogy informáljon engem arról, hogy a bíboros az Amerikai Követségen keresztül azt mondta, kész elhagyni Magyarországot...!”

[120] A három feltétel a következő volt: a közvélemény tájékoztatása, elbúcsúzás a rokonoktól, az emlékiratok biztonságos átszállítása. Zágon ezt felsorolta: *Pro memoria*, 1971. július 14. Lásd Somorjai: *Ami az emlékiratokból...* 122.

[121] Szabó által közölt dokumentumokban erre vonatkozóan nincs adat. Szabó: i. m.

[122] A sajtóközlemény szükségességét Mons. Cheli is felvetette: „A bíboros távozásakor szükséges lesz egy közlemény kiadása – mikor? (mihelyt a bíboros Bécsbe érkezik...?) – hol? (Rómában, Budapesten, Washingtonban, Bécsben...?) – milyen szövegezéssel? (meg kell egyezni az érdekelt felekkel egy pontos szövegben, vagy csak egy keretszövegben?...).” Somorjai: *Nuove fonti...* 82., 8. sz. dokumentum (Mons. Cheli hivatali följegyzése Mindszenty bíboros távozásának néhány kérdéséről, 1971. július 10.).

[123] Zágon lelki állapotáról harmadik tárgyalása alkalmával Puhán nagykövet 1990-ben készített feljegyzést: „Aztán szeptember 16-án... Zágon bejött az irodámba, az égre emelte a kezét és azt mondta: »Mindent felborított.« Látátoán kimerítették a bíborossal folytatott tárgyalások, és belefáradt az egész ügybe. Kijelentette, hogy felmentését fogja kérni a megbízatás alól.” Somorjai – Zinner: *Majd' halálra...* 1178., 359. sz. dokumentum (Alfred Puhán: *A Mindszenty-történet, 1969–1971.*).

Címkék:

[Mindszenty](#) ^[8]

[egyház történet](#) ^[9]

[katolicizmus](#) ^[10]

[kommunizmus](#) ^[11]

[levelezés](#) ^[12]

[egyház](#) ^[13]

[Vatikán](#) ^[14]

emigráció ^[15]

Kiadás: 23. évfolyam (2023) 1. szám

Forrás webcím: <https://www.archivnet.hu/mindszenty-jozsef-alakja-es-ugye-zagon-jozsef-kada-lajosnak-irt-leveleiben-1962-1971-i-resz>

Hivatkozások

[1] <https://www.archivnet.hu/mindszenty-jozsef-alakja-es-ugye-zagon-jozsef-kada-lajosnak-irt-leveleiben-1962-1971-i-resz>

[2] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/zagon_jozsef_archivnet_zagon_cikk_i_resz.jpg

[3] https://www.archivnet.hu/sites/default/files/u364/kada_lajos_archivnet_zagon_cikk_i_resz.jpg

[4] <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcasaroli.html>

[5] <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bbong.html>

[6] https://www.vatican.va/content/paul-vi/la/apost_letters/documents/hf_p-vi_apl_19700806_sancti-stephani-ortum.html

[7] <http://www.fiu.edu/~mirandas/cardinals.htm>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mindszenty>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/egyhaztortenet>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/katolicizmus>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kommunizmus>

[12] <https://www.archivnet.hu/cimkek/levelezes>

[13] <https://www.archivnet.hu/cimkek/egyhazi>

[14] <https://www.archivnet.hu/cimkek/vatikan>

[15] <https://www.archivnet.hu/cimkek/emigracio>